

א' באלול: ראש השנה לבעלי החיים

הם שומרים על בתינו, הם ידידיהם הטובים של ילדינו ומשמחים את הקשישים שבקרבתנו, הם משמיעי הזמר המנעים את בקרינו, הם שמחים בשמחתנו, עצובים בעצבוננו, מאירים את בדידותנו, הם אלה שחלקנו ניזונים מחלבם ומתוצרתם ומבשרם. איך ייתכן שלא ייחדנו עד כה יום מיוחד לציון האחריות שלנו לבעלי החיים? כיצד טבעי לנו לציין את ראש השנה לאילנות אבל אנחנו שותקים לגבי בעלי החיים, ברואים הדומים לנו יותר? איך לא חשבו על זה קודם?

ובכן דווקא חשבו על זה קודם אבל מעט אחרת. חכמינו קבעו את ראש חודש אלול כ"ראש השנה למעשר בהמה", יום שבו הופרשה עשירית ממספר הבהמות של אדם לצורך קורבנות במקדש. אולם היום הזה נשכח עם הזמן, בהעדר בית מקדש שאליו היו מביאים את מעשר הבהמה. היום הזה נמנה עם ארבעת ראשי השנים בשנה העברית, שבשלושה מהם עסקנו בפרקים הקודמים: "באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה רבי אלעזר ורבי שמעון אומרים באחד בתשרי" (משנה, ראש השנה, א, א). קדמונינו הניחו שבמועד זה, ראשית אלול, רוב בהמות משק החי כבר המליטו את ולדותיהן. מכאן ואילך הטלאים, הגדיים והעגלים שיוולדו ייחשבו לצורכי מעשר לשנה הבאה. לעומתם, רבי אלעזר ורבי שמעון מאחרים את היום ומציעים את האחד בתשרי.

כיצד הפך היום המצויין את יום חישוב המס לצורך הקרבת קורבנות מן החי (שככל הנראה לא היה חגיגי ביותר) ליום שמירה על החי? כיצד הפך יום הקשור ביסודו לעבודת המקדש ליום שניתן לחגוג בכל מקום ובכל תקופה? תהליך זה דומה לתהליך שבו הפך היום המצויין את מיסוי פרי האילן ליום המביע את אהבת הארץ, את הגעגועים אליה ואת המחויבות לאיכות הסביבה (ראו עמ' 131-134). זו דרכה של מסורת, היא יכולה לספוח משמעים חדשים לאורך הדורות. התאריך קיים וכך גם שמו, ונותר לנו רק למלא אותו בתוכן.

אהרו וראדי הוא הראשון, ככל הידוע לי, שהציע לחדש את ראש השנה לבעלי החיים. וראדי הוא מייסד אתר "הסידור הפתוח" (The Open Siddur Project), שמטרתו שיתוף תפילות, טקסים, פיוטים ועיוני תפילה מרחבי העולם. ראש השנה לבעלי חיים הוא דוגמה כיצד יהודים מרחבי העולם משתמשים במרחב הווירטואלי לשם העברת שיתוף והעברת רעיונות. וראדי כותב:

~
זה לא מקרי שראש השנה לבהמות פותח את זמן חשבון הנפש באלול. לפני שנפנה לתקן את יחסי אדם וחברו, עלינו תחילה לתת דעת על כל בעלי החיים, שאנו נזקקים להם לכלכלתנו ולחיינו, והם תלויים בנו בכל דבר ועניין. לפני שנוכל לפנות לרועה שלנו שישמור ויגן עלינו, עלינו להכיר באחריותנו ל"צאן" שלנו. אנו משמרים את מסורת המעשר, בכך שאנחנו "סופרים" את הנפשות שאנו אחראים עליהן, ומחשיבים אותן.

"נשחת כל חי תברך"

דומה שלקחנו ברצינות רבה את הציווי האלוהי לרדות בבעלי החיים ולשלוט בהם (בראשית א, כח) אולם שכחנו את הציווי העקרוני, שלפיו תפקידנו עוד מימי גן העדן הוא "לְעֲבֹדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ" (שם ב, טו). אנחנו לא רק עובדי הגן, אנחנו גם שומרי הגן וכל החיים החוסים בו, משימתנו היא להיות שומרי האדמה הזאת וכל הנפשות החיות עליה, בתוכה ומעליה. כדי להזכיר זאת לעצמנו, טוב שנייחד לכך יום מיוחד. וכשם שמקובלי צפת קבעו את ט"ו בשבט כיום המוקדש לתיקון יחסינו עם הצומח ובאמצעות זאת לתיקון העולם כולו, כך מתאים לייחד יום לתיקון יחסינו עם בעלי החיים החולקים איתנו את עולמנו. דווקא בימינו, כשרבים שואלים את עצמם מה ראוי לאכול וכיצד ראוי להזין את גופנו, חשוב לייחד מחשבה להתייחסות שלנו לבעלי החיים: חיות הבית, חיות המשק וחיות הבר.

בעניין היחס לבעלי החיים מייצגים ספר יונה ומגילת קהלת גישות מיוחדות (אולי אופוזיציוניות להלך הרוח המקראי הכללי). במקרים רבים אחרים, התנ"ך מציג את האדם כנזר הבריאה ומי שנועד למשול בטבע ולרדות ביצוריו. העובדה ששני החיבורים הוכנסו לקאנון המקראי, ובמקרה של קהלת, לאחר ויכוח פנימי ממושך, עובדה זו מלמדת עד כמה היו עורכי התנ"ך פלורליסטים. גם במסורת חז"ל נשמעו קולות רבים, והספרות התלמודית נותנת מקום גם לקולות מן האופוזיציה של העמדות המרכזיות, אנו שומעים בה גם את קולם של חכמים שהוחרמו (כאלישע בן אבויה). גישה מכלילה זו מאפשרת לקוראים קריאה ביקורתית ומעצימה אותם לנקוט עמדה משלהם מול המקורות.

כפי שראינו, במשנה יש ויכוח מתי בדיוק ראוי לציין את ראש השנה למְעֶשֶׂר בהמה, באחד באלול או באחד בתשרי. מה עומד מאחורי כל אחד משני התאריכים (מלבד העניין הזואולוגי גרידא)? כדעתם של רבי אלעזר ורבי שמעון, באחד בתשרי, בראש השנה, עוברים כל פְּאֵי עולם לפני האל "כבני מרון". הביטוי "בני מרון" הוא כנראה שיבוש של "כְּבָנוֹ מְרוֹן", כלומר "כגוד צבא" ביוונית, כך הבינו זאת חכמי ארץ ישראל. בבבל הבינו את הביטוי "כבני מרון" כ"כבני צאן".²¹³ שותפות הגורלות בין בני האדם ובין בעלי החיים בולטת בראש השנה, יום הדין, שבו על פי המסורת נשפט העולם כולו.

אולם רוב חכמי המשנה העדיפו לקבוע יום זה באחד באלול, ונראה שמועד זה אכן מתאים יותר. אחד בתשרי כבר "תפוס", וקשה לדמיין שנוכל לפנות בו מקום רגשי ורוחני לטקס נוסף. ולעומת זאת, אלול, חודש הרחמים, הסליחה והאהבה, חודש הציפייה והדריכות, מתאים להעלאת החמלה בינינו לבין אלה העשויים בשר ודם כמונו, והיודעים כמונו שמחה ונחת, צער ופחד. במהלך חודש אלול תוקעים בשופר העשוי מקרן של בהמה וממשיכים כך במהלך כל החודש. כששומעים את יבבת השופר, מתאים לשמוע את קולן המיוסר של החיות ולהתכוון להיטיב את יחס האדם אליהן.

"אדם ובהמה תושיע ה'"

ראש חודש אלול ניצב כשומר הסף בראשית מעגל התשובה, הסליחה וחשבון הנפש. מעגל זה מגיע לשיאו ארבעים יום אחר כך, ביום הכיפורים. וביום זה, היום הקדוש ביותר בשנה, אנו קוראים בתפילת המנחה את **ספר יונה**, שבו ישנן התייחסויות מרתקות לבעלי חיים, לחלקן בעולם וליחס אליהן. ראשית, שמו של הנביא הוא כשם העוף, אותו עוף שחכמינו זיהו עם עם ישראל. ועוד, לאחר שהנביא

הרבה גילה קו כותבת:

הסבל היום בעולם הוא גדול. סבל של בני אדם כמו גם סבלם של בעלי החיים שחולקים איתנו את העולם הזה. והסבל הזה מקורו בחוסר הזהירות שאנחנו מפגינים מול החיים עצמם, בתחושה שלנו שמוותר לבזבז, בניחוק שבין אדם לעולמו. וזוהי סוגיה חברתית וסביבתית. אך לא פחות מכך, זוהי גם סוגיה דתית. כי היחס שלנו אל החי מראה עד כמה הפסקנו לכבד את הבריאה כולה, והפסקנו לגשת אל העולם בפליאה הראויה למקום שהוא כל כך לא ייאמן במגוון וביופי שלו. ואת זה אנחנו חוגגים ב-א' באלול.

מגיע לעיר נינווה (ששמו של יונה מתחבא בשמה) ומוסר לאנשיה את נבואת הכיליון, מסופר שלא רק האנשים התענו ולבשו שקים, אלא גם הבהמות. מלך נינווה מצווה: "תפסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בְּחִזְקָה" (ג, ח). אולי ניתן היה לזהות נימה של זלזול המקרא בדברי המלך, שדרש גם מבעלי החיים לצום ולהתאבל, הלוא במה חטאו הם? אולי הדבר מעיד על חוסר שיפוט מוסרי? ואולי אפשר לזהות פה דווקא את שיתוף הגורלות – גדול וקטן, עשיר ורש, אדם ובהמה – כולם יסבלו מן האסון הצפוי. ואכן באסונות טבע ובמלחמות לאורך ההיסטוריה סבלו בעלי החיים אף הם. בסיום הספר, כאשר האל מגנה את יונה, המצטער לוותר על נבואת החורבן גם במחיר אובדן עצום של חיי אדם ובעלי חיים, ושואל אותו: "ההיטב תָּרָה לָךְ על הקיקיון?", הוא מעמת את הנביא עם התנהגותו שלו:

וַיֹּאמֶר ה' אֵתָּה חֲסַף עַל הַקִּיקְיוֹן אֲשֶׁר לֹא עָמְלָהּ בּוֹ וְלֹא גִדְּלָהּוּ שָׁבוּ לִצְלָהּ הָיָה וְבוֹ לִצְלָהּ אָבָד: וַאֲנִי לֹא אָחוּס עַל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֵשׁ בָּהּ הַרְבֵּה מִשָּׁמַיִם עֲשֶׂרָה רְבוּ אָדָם אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין יְמִינוֹ לְשִׁמְאֵלוֹ וּבִהְמָה רַבָּה. (שם, י-יא)

כלומר לדידו של האל שיתוף הגורלות הוא טבעי, אלה ואלה יאבדו בשרירותיות של העונש הצפוי להם. ההשוואה בין אנשי העיר, שעליהם נאמר "אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין יְמִינוֹ לְשִׁמְאֵלוֹ" ובין הבהמה, ניכרת לעין מייד. ואולי לא רק בני נינווה החוטאים דומים הם לבהמה, אולי כל בני האדם חיים בעולמם כמי שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם, ממש כמו בהמה שיכולתה השכלית היא מוגבלת. השוואה זו אולי מקוממת אבל יש בה חשיבות, שכן אמירה זו באה לומר לנו שאין אנו רק נֶזֶר הבריאה, יצורים שכליים ובעלי יכולת בחירה, אלא שמצבנו הקיומי בעולם אינו שונה קטגורית מזה של בעלי החיים. ומכאן הבקשה: "אָדָם וּבִהְמָה תוֹשִׁיעַ ה'" (תהלים לו, ז). הבה נעמיד בספק את הקביעה שמעמדנו הוא כמו זה של בעלי החיים. גישתו המורכבת של קהלת בעניין הזה מועילה:

כִּי מִקְרָה בְּנֵי הָאָדָם וּמִקְרָה הַבְּהֵמָה וּמִקְרָה אֶחָד לָהֶם כָּמוֹת זָה כֵּן מוֹת זָה וְרוּחַ אֶחָד לְכֹל וּמוֹתֵר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אִין כִּי הַכֹּל הֶבֶל. (קהלת ג, יט)

קהלת מבחין בין "מְקַרְה בְּנֵי הָאָדָם" ובין המקרה של בעלי החיים, אבל מייד משווה ביניהם: "וּמְקַרְה אֶחָד לָהֶם", אלה ואלה סופם למות, ומותם דומה כשם ש"וְרוּחַ אֶחָד לְכָל". לאחר מכן, במהלך דיאלקטי מעניין קהלת שוב מפריד ומעמיד את האדם בעמדת עליונות: "וּמוֹתֵר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה". הפסוק מסתיים שוב בהשוואה בין האנוש ובין החיה, אל מול הנצחי והאלוהי "הַכֹּל הַבָּל". ולכך נוכל להוסיף שאם יִשְׁגְּשְׁגוּ בני האדם, יִשְׁגְּשְׁגוּ גם בעלי החיים, וכך גם ההפך. גישת הרצוא ושוב הזאת על ייחוד האדם מזה ועל היותו חלק מעולם הטבע מזה, עליה להנחות אותנו ביחסינו למקומנו בעולמנו: בשבילנו אולי נברא העולם אבל אנו פה לעבדו ולשמרו.

איך נחוג את ראש השנה לבעלי החיים?

האם יש לחגוג את אחד באלול בחיק המשפחה, בבתי הספר, בתנועות הנוער, ברחובה של עיר? אילו ביטויים צריכים להיות לו בתקשורת? שאלות רבות נותרות פתוחות לפי שעה, והן מחכות שניתן להן מענה. את א' באלול ציינתי השנה בקרב חברות קבוצת ראש החודש שבה אני שותפה: הדלקנו נרות, למדנו ואמרנו דברי תפילה ותחינה בהשתתפותה (הפעילה) של ג'וי, הכלבה של ויקי המארכת.

אחד באלול הוא מועד חדש, הנחוג בתאריך מחודש, ואין עדיין מנהגים מוצקים הקשורים בו. למען האמת, לא תמיד אנחנו גם מסכימים מה בדיוק מציינים בו. יש המדגישים את האחריות לשמירה על הטבע ועל ברואי האל. אחרים מדגישים את שיתוף הגורלות בינינו לבין בעלי החיים, כלומר תפקידנו אינו רק להיות פטרונים (במובן המקורי של המילה, היינו – שומרים). יש העומדים על כך שאחריותנו כלפי כל חי משקפת את אחריותנו על עצמנו ועל גורלנו, ויש המדגישים את הצורך בחמלה כלפי חיות הבית והמשק ואחרים את החשיבות שבהגנה על זנים נכחדים. כל אלה ממדים חשובים בהבעת מחויבותנו כלפי עולם החי. בהתחשב ביחס בין בני האדם לבעלי החיים – הפגיעה בבעלי החיים, הצריכה והניצול שלהם – היה אפשר להציע שא' באלול יהיה יום של הכאה על חטא. אולם דומה שנכון יותר יהיה לנצל את היום הראשון בחודש התשובה לחיבור מחדש, חשבון נפש והתחייבות בצד אמפטיה ואהבה לבריאה ולכל הברואים.

הנה שתי דוגמאות לטקסים לציון ראש השנה לבעלי החיים:

1. בזנגוויל, מרכז קהילתי לצמחונות בירושלים, פותח סדר לראש חודש אלול הדומה לסדר ט"ו בשבט. גם במהלכו של טקס זה קוראים פסוקים ומדרשים מתאימים, וגם בו שותפים ארבע כוסות יין. הכוס הראשונה: לכבוד הדגים (חיות המים) – יין לבן. הכוס השנייה: לכבוד דו-חיים וזוחלים (חיות שבין ים ובין יבשה) – יין לבן עם מעט יין אדום. הכוס השלישית: לכבוד העופות (חיות הרקיע) – יין אדום. והכוס הרביעית: לכבוד היונקים (חיות היבשה) – יין אדום עם מעט יין לבן.

2. הרֶפָה ג'יל ברנר הציעה להתכנס במקום שבו יכולות להיות גם חיות בית או במקום שבו אפשר לראות חיות בר. לומר ברכות הודיה על בעלי החיים ולהביע אחריות כלפיהן, ובין ברכה לברכה, תוקעים בשופר. לקראת סוף הטקס אומרים את הברכה הבאה, ומתכוונים לחגוג בה את היופי בריבוי שבטבע: "בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, מְשַׁנֶּה הַבְּרִיּוֹת".